

M.G.

It Cystall murex

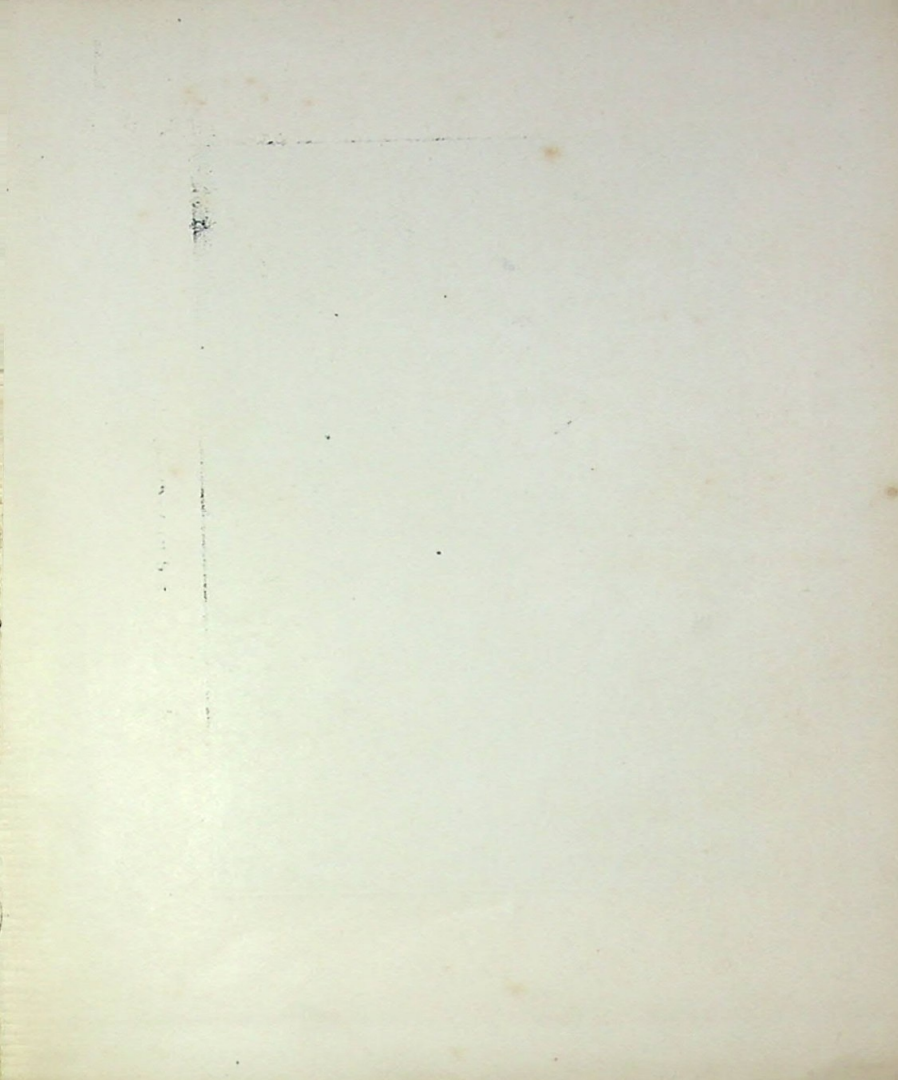
Philip Rees

od. w. k.

W. M. Organ Jones

✓ Bangor

January 12th 1922

BUGHILAUD CARON.

“Mae gwelod ein gilydd yn llunio llawenydd,
Cawn beunydd gan newyddid gan Iwan.”

Wyneb-ddarlun.]

GWAITH
EDWARD RICHARD

O YSTRAD MEURIG.

BUGEILGERDDI I.—II.
CAN Y BONT I.—II.

“ Diwedd eu bri fydd dydd brawd.
D. Ionawr ”

1912.

AB OWEN, Llanuwchllyn.

Ar werth gan R. E. Jones a'i Frodyr, Conwy.

CONWY:

ARGRAFFWYD I AB OWEN GAN R. E. JONES A'I FRODYR.

Rhagymadrodd.

ANWYD Edward Richard ym mhentref bychan Ystrad Meurig, Ceredigion, ym Mawrth 1714. Saif y lle ar gwrr yr ucheldiroedd eang sy'n ymestyn rhwng aberoedd cyntaf afon Teifi a rhai afon Towy, a threm ar y rhai hynny geir yn y bugeilgerddi.

Dinod a distadl oedd y cartref. Dilledydd oedd y tad, a chadwai'r fam westy bychan. Ond yr oedd yno ddau nodwedd cartref mynyddig yng Nghymru. Yr oedd y fam yn garedig a hunan-aberthol, ac mewn anwyldeb y gelwid hi'n hen Wenllian neu'n fodryb Gwen; a hi yw arwres y fugeilgerdd,—un borthai'r trafferthus, y gwael, a'r anhwylyd. Yr oedd yno gred mewn addysg hefyd, a gwelai gwladwr mewn lle mor anghysbell lwybr hyffordd i un o'i feibion o leiaf gyrraedd safleoedd uchel dysg a defnyddioldeb. Ni fu erioed adeg yng Nghymru, o ddyddiau Gerald Gymro i ddyddiau Edward Richard a Gwallter Mechain, nas gallai Cymro athrylithgar ac egniol gael pen llwybr i ysgolion a cholegau dysg. Sonnir llawer yn y dyddiau hyn am sicrhau llwybr i'r bachgen athrylithgar. Ond ni fu ef erioed heb ei lwybr, a hwyrach y cai well chwarae teg yn nyddiau anhawsterau nag yn y dyddiau hyn.

Yr oedd y brawd hynaf, Abraham, wedi mynd

trwy ysgolion Caerfyrddin a Henffordd i Goleg yr Iesu pan yn bedair ar bymtheg oed. Dilynodd Edward ei gamrau cyntaf; aeth i Gaerfyrddin, a bu hefyd dan addysg clerigwr ysgolheigaidd ym Mhontygiddo, ger Llanarth. Gwenid arno gan deuluoedd y fro, gwyr call Mabwys a'r Trawsgoed, Ystrad Fflur a Ffos y Bleiddiaid, ac yn enwedig merch Nanteos a briododd Syr Herbert Lloyd o Ffynnon Bedr.

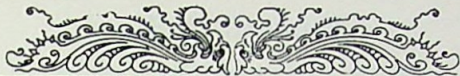
Yn 1734 neu 1735 dechreuodd Edward Richard gadw ysgol yn Ystrad Meurig. Dylifodd disgyblion ato. Teimlodd yntau na wyddai ddigon. Gadawodd ei ysgol, ac ail ddechreuodd ymroddi i ddysgu ychwaneg ei hun. Dyma weithred dynnodd sylw at ei gydwybodolrwydd a'i ostyngieiddrwydd, ac nid a'n angof yn hanes addysg Cymru. Yn 1746 ail ddechreuwyd yr ysgol, a rhoddodd yr athro ei fywyd,—ei athrylith, ei ynni, a'i foddion,—iddi hi a'i llyfrgell. Llafur, diwydrwydd, a bod yn atebol i'r Hollwybodol—dyna fri Ystrad Meurig.

Bu Edward Richard farw Mawrth 4, 1777, a chladdwyd ef yn eglwys Ystrad Meurig. Mae ei ysgol a'i lyfrgell eto'n fyw.

Ond dylanwad ei fywyd serchog a phur sy'n byw gryfaf. Gwelodd angen plant Cymru,—ysgol fyw a llyfrgell ynddi.

A byw iawn yw ei ganeuon melodaudd, ar yr hofffesur tri tharawiad. Eu neges fu cadw naturioldeb yn awen Cymru, er pan argraffwyd hwy'n llawn gan J. Evans, yn Heol y Prior, Caerfyrddin, yn 1803. Ei rodd gymun i Gymru oedd ysgol, llyfrgell, a phedair cân.

OWEN EDWARDS.

EDWARD RICHARD.

BUGEILGERDD Y GYNTAF.

GRUFFYDD.

RWY ydyw'r dyn truan, fel hyn wrtho'i
hunan,
Rwy'n ganfod yn cwynfan, fel baban dan berth,
A'r dŵr dros ei ddeurudd, yn gostwng dan
gystudd?
Myneged i Ruffydd ei drafferth.

MEURIG.

Di weli d' anwylyd, he i gyfaill, mewn gofid,
Corff egwan dan adfyd, o'i blegyd a blyg :
Bid imi drugaredd, fe ddarfu pob rhinwedd,
Anrhydedd, a mawredd ym Meurig.

GRUFFYDD.

A laddodd y bleiddiaid yn ddiwryn dy ddefaid ?
Neu a giliodd dy goelaid, lloer gannaidd, o'i lle ?
O'r ŵyn aeth i Frwyno, 'does un nad oes yno,
Pob un a grwydro, a geir adre'.

MEURIG.

Ymwasgu â gwag gysgod, a charu'r byd ormod,
Ar ddarn o ddiwyrnod i drallod a dry ;
Ni chefais fawr golled, am dda nac am ddefaid,
Mae'r ddôr yn agored i garu.

GRUFFYDD.

Ai'r trawsion trwy ystr, difudd, sy'n dy faeddu,
 A thra-mawr orthrymu'n diraenu dy rudd?
 Och'neidiau rhy oerion sy' nghiliau fy nghalon,
 Fod dwyfron dyn gwirion dan gerydd.

MEURIG.

Fy nyddiau'n anniddan â'n' oll o hyn allan,
 Gosodwyd Gwenllïan* mewn graian a gro;
 Mae hiraeth fel cleddeu, yn syn dan f'asennau,
 Fe lwyda lliw'r aelau lle'r elo.

GRUFFYDD.

Er syrthio'r dywarchen i'r ddu oer ddaearen,
 Hi gyfyd fel haulwen, yn llawen o'i llwch;
 I'r sawl sy'n troi ato, mae bywyd heb wywo,
 Ym mreichiau ei Dad iddo, a dedwyddwch.

MEURIG.

O taer yw naturiaeth, ni thry er athrawiaeth,
 Ond wylo gan alaeth, a hiraeth am hon;
 A'r galon dan glwyfau, diles a du loesau,
 A dyrr, heb naws geiriau, 'n ysgyrion.

GRUFFYDD.

Mewn henaint, mewn ieuenctyd, mewn nych,
 ac mewn iechyd,
 Mae'n aml rai'n symud o fywyd i fedd;
 Nid oes na dyfeisio, na golud, na gwilio,
 All rwystro neb yno, na bonedd.

MEURIG.

Fy nydd sydd yn nyddu yn fanwl i fyny,
 A'r aros sydd yn nesu, i roi'n isel fy mhen;

* Mam y Bardd.

Ac un nid oes genny', er wylo ar oer wely.
Pan b'o im' glafychu, glyw f' ochen.

GRUFFYDD.

Ymostwng yn astud i Ffynnon y Bywyd,
Ac ochain am iechyd i'th glefyd a'th glwy';
E fydd, y mac'n addo, i'r gwas sy'n ei geisio,
Dan wylo ei gŵyn wrtho, 'n gynhorthwy.

MEURIG.

Gwenllian fwyn serchog, 'rwy' fyth yn hiraethog;
Yng nghŵyn yr anghenog, gwnai'n rhywiog ei
rhan;
A phorthi'r trafferthus, yn hael, a'r anhwylyd,
Gwnaeth llawer gwan lliwus, Gwenllian.

GRUFFYDD.

Pe rhannwn yn rhywiog fy nghroen i'r anghenog
Heb waed yr Oen serchog, ŵr euog yr wyf,
A thynnu 'ngwythenau ar led, a f' aelodau,
I'r poenau'n dameidau, dim ydwyf.

MEURIG.

Os hoffi gorchymyn ei Dad wna'r credadyn,
(Trugarog i adyn o elyn yw o,)
Ac adde' ei ddiffygion, mewn cof am un cyfion,
Ni chais ei law dirion le i daro.

GRUFFUDD.

Gan hynny bydd foddlon, fod cariad mor dirion
Yn myned yn union at Seion a Saint:
Fel ffrwyth pan addfedodd, mor deg a
'madawodd,
O'i gwirfodd, a hunodd mewn henaint.

MEURIG.

Nid oes mwy hynawsedd im' gael, nac ymgeledd,
 Gan roi'r un garuaidd a llariaidd i'r llwch :
 Na gobaith 'does genny' gael unwaith ond
 hynny,
 Mewn mwynder, chwaer iddi, a chareiddwch.

GRUFFYDD.

Gad ochain mor drymed, a dagrau, i rai digred
 (Na byddo gwarr galed yn niwed i ni)
 Ti a'i gwelaist, gobeithio, mewn heddwch yn
 huno,
 Ac amdo yn digwyddo yn deg iddi.

MEURIG.

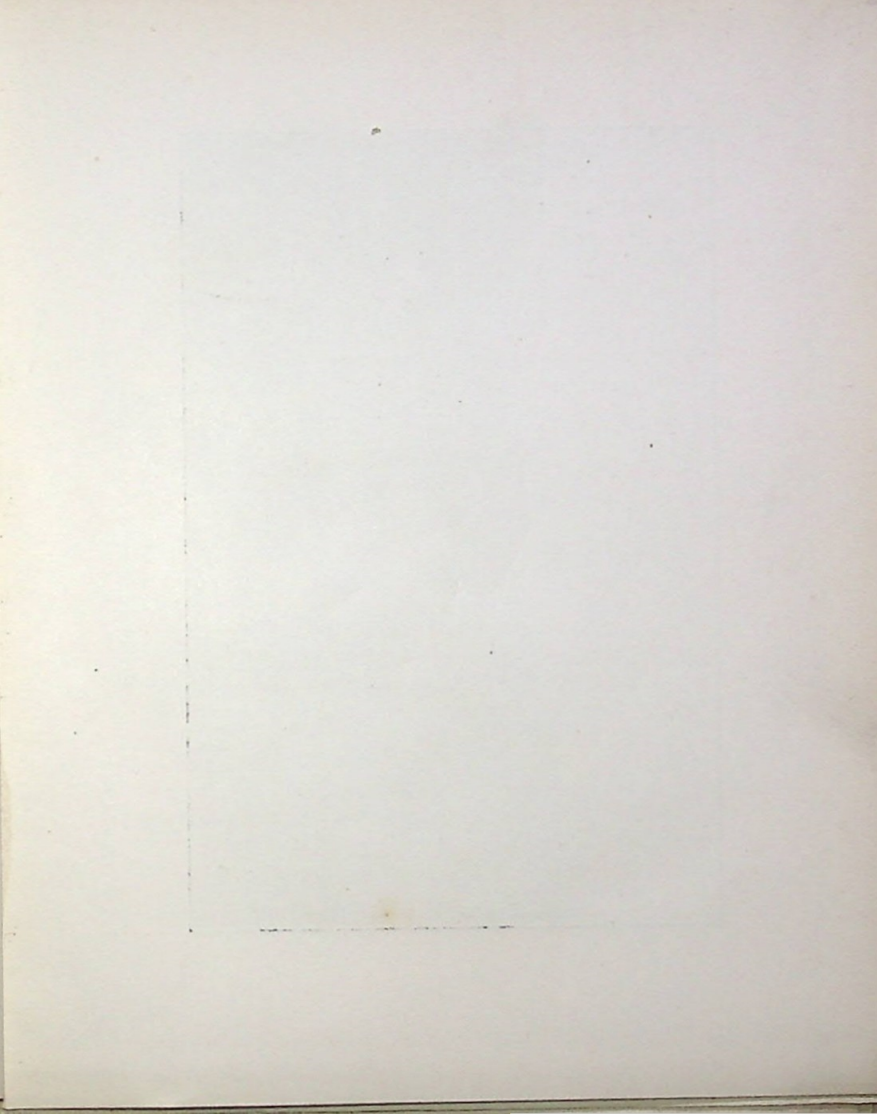
Dy eiriau da arail ni nyddant hen wiail :
 Cyn hawsed i fugail â siglo sail serch,
 'Rhoi gosteg i'r gwyntoedd a thwrf mawr y
 moroedd,
 Neu weddwdod o'i hanfodd i henferch.

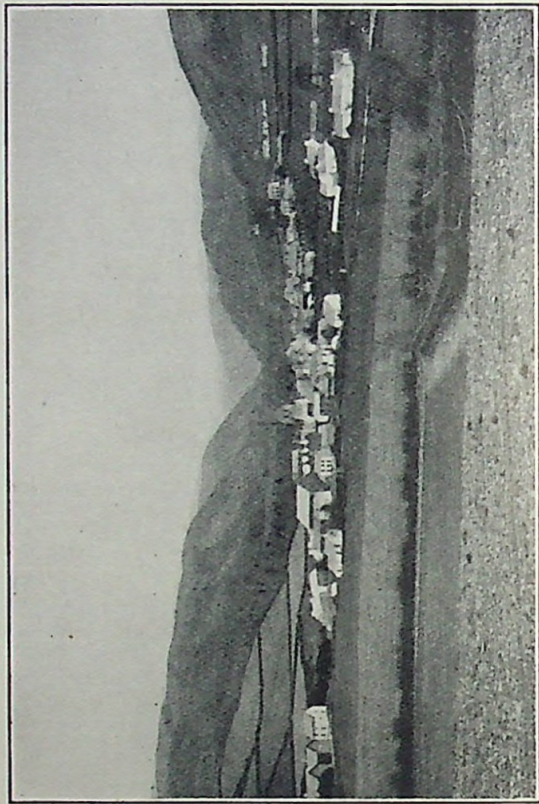
GRUFFYDD.

Mae gennyt ti ganu, a rhinwedd gyfrannu,
 Da ddoniau yn diddanu, a llonni pob lle :
 Os chwiban dy bib-goed, felus-gerdd dan las-
 goed,
 O'r coed ni fynd dwy-droed fynd adre'.

MEURIG.

Pen-addysg pan oeddwn, i'r gwyrdd-ddail mi
 gerddwn,
 A'r man y dymunwn mi ganwn â'r gog ;
 Yn awr dan ryw geubren 'rwy'n nychu ac yn
 ochen,
 Fel c'lomen un aden, anwydog.

LLANDEDEWI BREFFI.

Craig y Foelallt yn y cwm uwchlaw.

"Di well bwy Dewi'n blodeuo."

I wyneba tud. 9 Ed. R.d.†.

GRUFFYDD.

Ni gerddwn dan chwiban at Ned* o'r dre'
 druan,
 Cawn hwn wrtho'i hunan mewn caban main
 cul;
 Mae'i gwrw fo o'r goreu, i'w gael yn y gwyliau,
 Gwnawn dyllau'n o foreu yn ei faril.

MEURIG.

Mi welais ryw eilyn ar fwrdd yr oferddyn,
 A Ned wrth ei bicyn yn llibyn a llwyd :
 Pab Rhufain, pe profai (er maint ei rym ynteu),
 A grynai, gwn inneu, gan annwyd.

GRUFFYDD.

Er niwl ac anialwch, a thrawster a thristwch,
 Daw dyddiau dedwyddwch hyfrydwch i'r fro :
 Daw Anna† i dywynnu cyn nemawr, cân imi,
 Di weli blwy' Dewi'n blodeuo.

MEURIG.

Er mynych ddymuned o'r galon ei gweled,
 Mor luniaidd, mor laned, a haeled yw hon ;
 Mae'm march yn din-deneu, a'r llif dros y dolau,
 Yn chwarae pentanau Pont Einon.

GRUFFYDD.

Rhyw faich o afiechyd sy gâr i seguryd,
 A hunan brydnhawn-fwyd yw bywyd y balch ;
 Rhesymau mwyn hyfryd o'r galon yw golud,
 A'r iechyd i'r ynfyd a'r anfalch.

* Y Bardd.

† Arglwyddes Lloyd o Ffynnon Bedr.

MEURIG.

Y Phenics hoff anian, aur eglur rywioglan,
 Ni thynn Feurig allan, O druan, o'i dre';
 A'r manna, pe'i rhennid, yn rhwydd er
 cyrhaeddyd,
 Yr ynyfyd a chysglyd ni chasglai.

GRUFFYDD.

Nanteos* heb orffwys, o'i mebyd, a Mabwys,†
 A'r Trawsgoed‡ le gwiwlwys, sy'n cynnwys
 gŵyr call:
 Gwell, ambell awr ddigri, gael rhan gyda rheiny
 Na phoeni'n trysori dros arall.

MEURIG.

Nid oes well cyfeillion, na doniau mewn dynion,
 Gwŷr rhyw y goreuon, yn galon i gyd;
 Er maint eu rhinweddau, diogel yw cartre',
 Yn ara' daw maglau i dŷ myglyd.

GRUFFYDD.

Gan nad oes 'tu yma i dy fedd a dy foddia,
 Amen, mi ddymuna, na ffaela'n dy ffydd,
 Rhag mynd i'r poen didranc, fel annoeth un
 ieuanc,
 Neu hen-lanc, dwy grafanc, digrefydd.

MEURIG.

Pob math ar fendithion, fy nghâr, am
 gynghorion,
 Fo'n llonni dy galon mewn dynion a da
 Diwael fo dy wely, mewn lafant a lili,
 A'r mêl yn dyferu 'n dy fara.

* S. Powell, Esq.

† James Lloyd, Esq.

‡ Vaughan, Lord Lisburne.

GRUFFYDD.

Y ddafad ddu gyrnig, gei'n lân yn galennig,
 (Cydymaith caredig yw Meurig i mi)
 O'r hwrdd sydd ym Mrwyno, mae'n gyfeb
 'rwy'n cofio,
 Dwg honno yn rhwydd eto, un rhodd iti.

MEURIG.

Mae gennyf bâl newydd, was diddan, er ys
 dauddydd,
 Un graffus wen, Gruffydd, a hylwydd yw hi;
 Danfonaf hon heno i'th dŷ, o waith Deio,*
 Pan dreulio, mae'n addo min iddi.

GRUFFYDD.

Mae'n bwrw yng Nghwamberwyn, a'r cysgod yn
 estyn,
 Gwna heno fy mwthyn yn derfyn dy daith,
 Cei fara a chawl erfin† iachusol, a chosyn,
 A 'menyn o'r enwyn, ar unwaith.

MEURIG.

Gwell cyngor rhagorol, na maeddu'r heneiddiol,
 Ond un peth dewisol. swydd rasol sydd raid;
 Gofalwn am hwnnw, ni wŷr pridd a lludw,
 Y dydd y bo galw bugeiliaid.

EDWARD RICHARD A'I CANT.

Ystrad Meurig, 1 Ionawr, 1776.

* Y gof.

† Maip.

BUGEILGERDD YR AIL.

Y TESTUN.

HYWEL AC IWAN yn cyfarfod yn y ty wrth *Lyn Teifi*, yn annog y naill y llall i ganu, yn achwyn ar yr amser, yn cysuro ac yn cynghori eu gilydd. Swm y cwbl, "Yr un peth angenrhaid."

HYWEL.

SOFF iawn oedd gorffennu tŷ haf wrth Lynn Teifi,
A'i donnau'n ymdanu yn loewddu at y lan,
Mae gweled ein gilydd yn llunio llawenydd,
Cawn beunydd gân newydd gan Iwan.

IWAN.

Mae Hywel mor hwylus, mor wych, ac mor awchus,
Wr enwog o'r ynys, gardd felus, gerdd fwyn,
Min miwsig mwyn moesol ac araith ragorol,
Mor siriol a gwennol y gwanwyn.

HYWEL.

Yn fore 'myfyrio mwyn gân a min Gweno
Yw golud bugeilio a rhodio'n wr rhydd,
Yn llwm ac ac yn llawen; mae'n amlach brig
brwynen
Na deilen erfinen ar fynydd.

IWAN.

Pa beth a dâl canu a diddan brydyddu,
A'm defaid o'm deutu yn llamu wrth y llyn,
Ac ereill wrth garu, â'u swyno a chusanu,
Yn denu'r fain aelddu f' anwylddyn ?

HYWEL.

Dyn beunydd dan benyd wyf finnau'r un ffunud,
 Heb obaith am iechyd i'm clefyd a'm clwyf,
 Ond annerch lliw'r hinon â phinnau drain duon,
 A danfon penhillion pan allwyf.

IWAN.

Dibarch gan y merched a fydd dyn diniwed ;
 Ni fynnant hwy glywed na gweled y gwr,
 Gwarth ydyw, gwrthodant, goegennod, cyd-
 ganant
 A chwarddant am lwyddiant ymladdwr.

HYWEL.

Yr Iddew'n awyddus a'r bydol wybodus
 O flaen y dyn dawnus sy'n dewis y da :
 A'r aeres wâg goryn sy'n gwrthod y glanddyn,
 A dderbyn oferddyn i fawrdda.

IWAN.

Na son am fursennod na drygau bydragod ;
 O wrando cymhendod coegennod cei gas ;
 Hwy fyddan' anfodlon i garu dyn gwirion,
 A ffyddlon i'r dewrion wŷr diras.

HYWEL.

Mae'r awel yn chwythu uch ben a chwibanu ;
 Gwél acw'r hwrdd torddu yn llechu'n y llwyn ;
 Mae'r adar hyfrydlais yn canu symudlais,
 Rhwng cangau (cais gydlais) cysgodlwyn.

IWAN.

Nid hir bydd gan landdyn iaith hylwydd na
 thelyn,
 Byd drwg sy'n gyffredin yn dilyn y da :
 Mae cainc yr aderyn yn arwydd o ddryccin ;
 Mwy cytun â'r henddyn yw'r hindda.

HYWEL.

Yr oit ti'n llanc llawen, yn llawn o'r "Feillionen,"
 Fe nythai'r fwyalchen dan dalcen dy dŷ ;
 Peth rhyfedd i dderwen, mor union a brwynen,
 Fel 'sgolpen o'r gromen, wargrymu.

IWAN.

Lle bum yn byw'n benna o gant ar y cynta,
 Rwy'n awr y gwr gwaela a lleia'n y llys ;
 A'r ddwyrudd i'r ddaeren, a 'ngham yn
 anghymen,
 Ar ddeutroed anniben a nawbys.

HYWEL.

Coffleidio mae'r cyfion ddewisol, dda weision,
 A golud i'r galon mae'n danfon, a dysg ;
 Bastardiaid a lya, a châsbeth ni chosba,
 Lle 'i cara, cerydda, cair addysg.

IWAN.

Bucheddu'n hiraethlon ar ol hen gyfeillion,
 A ysgarai'n ysgyrion y ddwyfron o ddur ;
 Ni feddaf fawr iechyd, na chyfaill gwych hefyd
 I ddweyd wrth f' anwylyd fy nolur.

HYWEL.

Fe ddarfu'r hen amser o fyw mewn esmwythder
 Ar giniaw, ac ar swper, mewn llawnder yn llon :
 Heddyw'n chodfori â'n tafod Lynn Teifi,
 Y fory'n llon ganu'n Llynn Gynon.

IWAN.

Lle byddo cybydd-dod yn cloi ar gydwybod
 Ni ddyry neb gardod heb ddannod i ddyn ;
 O'r afon yr yfant, a'r bwyd hwy arbedant,
 A dynn o'r byw gilddant bugeilddyn.

HYWEL.

Eu hwswi at ei hosan gyr ymaith a'r cryman,
 Ac erlid o'r gorlan yr aflan o ryw ;
 A chais at ei chosyn amynedd, a'i 'menyn,
 Y gelyn i'r enllyn o'r unlliw.

IWAN.

Y cerlyn creulona', â'i fol a ryfela ;
 Ei ocraeth a lygra, e bydra'n y bôn :
 Mae dynion diddoniau, rhai dall, â rhidyllau
 Yn arfer cau beddau cybyddion.

HYWEL.

Lle dygai'r gymdogaeth yn hwylus a helaeth
 Am ddawn ei farddoniaeth wiw luniaeth i lanc ;
 E fagodd cenfigen o Glarach i Glaerwen,
 Mae hyn yn dwyn awen dyn ieuanc.

IWAN.

Os colli di'r gallel, a'r byd os a'n isel,
 Ni wahawdd neb Hywel, wr tawel, i'r tŷ ;
 Ni welir ar wyliau y bardd wrth eu byrddau ;
 I ddrysau ceginau cei ganu.

HYWEL.

Pe gwyddit di ragor na Bugail Llangoedmor,
 (Ac aur ym mhob goror yw cyngor y call)
 Heb dâl am dy lety gwell dal ar y neilldu,
 Rhag iti, fardd, oeri ar fwrdd arall.

IWAN.

Tra'r march yn gorchfygu yn wych ac yn wisgi,
 Fe gaiff ei glodfori a'i berchi'n y byd ;
 Pan gollo fe'r gwirfaes yn oerllwm a hirllaes,
 Ni chlyw ond—' Ffei dinllaes ffwdanllyd !'

HYWEL.

Mae llawer fel llewod yn wrthun, neu arthod,
 Er gwaetha cydwybod yn gwrthod y gwir ;
 Pa fugail a ganai (a gweled mynyddau
 Fel hendre dan gaeau) dôn gywir ?

IWAN.

Er bod ambell fwthyn ar Fynydd y Brenin
 I dderbyn bugeilddyn o'r dryccin ar dro,
 Er hynny ar groen hwnnw, o Ffair-rhos i'r
 Dderw,
 Nid oes ond blew garw'n blaguro.

HYWEL.

Mae cyflwr y deiliaid yn gul ac yn galed,
 A blinder eu llygaid yw gweled y gwas
 A'i ogwydd i wagedd, i fâr ac oferedd,
 Wrth fuchedd a rhinwedd yr henwas.

IWAN.

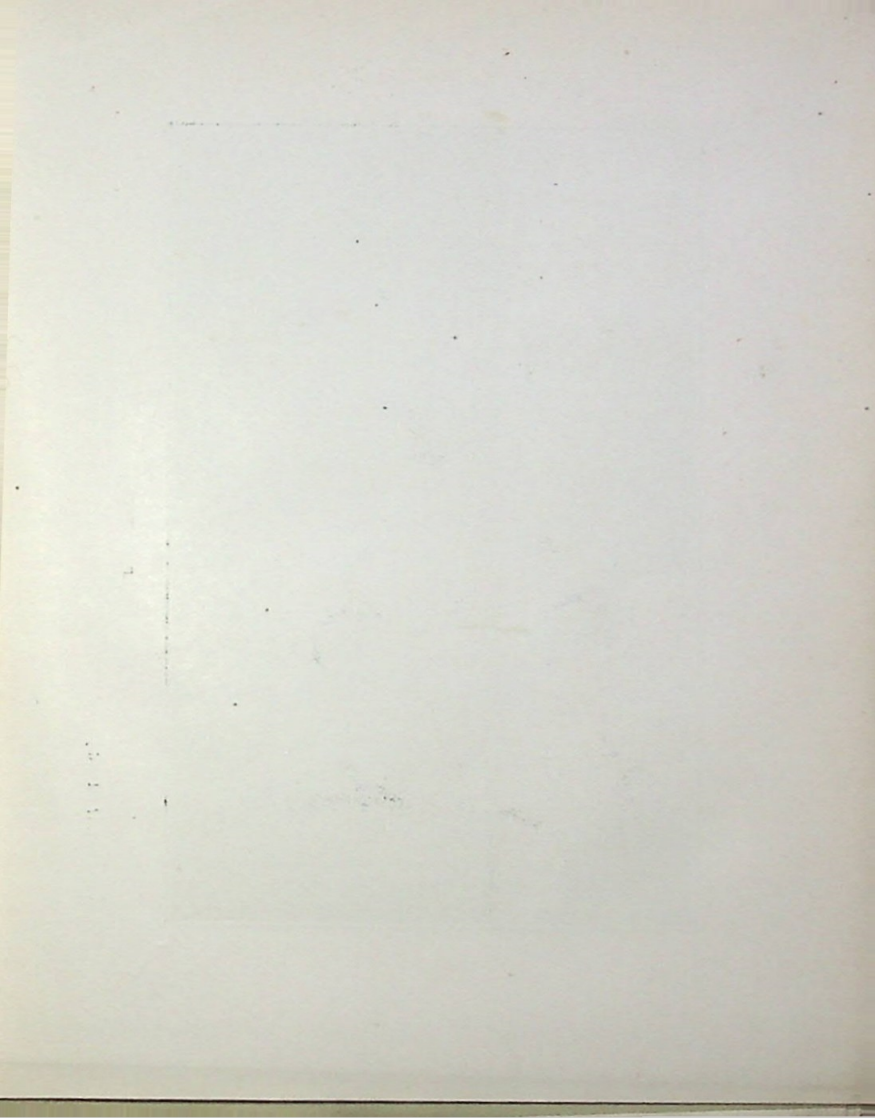
Nid chwith y pryd hynny i'r forwyn arferu
 O'i bodd ymdrybaeddu, a chrafu'n ei chrys ;
 Swydd arall sy'r awrhon, a gwewyr ei galon
 I'r hwsmon yw min-gron a'i meingrys.

HYWEL.

Mae llawer un lliwus er byw yn helbulus
 Na phrofi bwyd blasus a melus i'r min,
 A'i fwthyn difoethau heb fêl nac afalau,
 Na chnau yn ei gaerau nac eirin.

IWAN.

Ceilogod, cwn hirion, a ffydd yn y porthmon,
 Na âd i'w gymdogion na chynffon na chorn,
 A yrrodd rai gwledydd a'r dŵr ar eu deurudd,
 A'u meusydd a'u bencydd heb un-corn.

PONT EINON.

"A'r lli dros y ddolau,
Yn chwarae pentanau pont Einon."

I wynebu tud. 17 Ed. Rd.]

HYWEL.

Y synwyr a brynodd ein fydd a ddiffoddodd,
 O Feurig ! tros foroedd e giliodd y gân,
 Y tiroedd a'r trethi a dorrodd ein dyri,
 A chwmni hen chwilgi ein uchelgan.

IWAN.

Crochan y felldith, a bara gwan gwenith
 A yrrodd bob bendith a'r llefrith i'r llwyn ;
 A'r hwsmon, wr esmwyth, yn wan ac yn ddi-
 ffrwyth,
 O'i dylwyth a'i danllwyth i dinllwyn.

HYWEL.

Anaddas i nyddu, na bod yn y beudy,
 Trin llwch trwyn a llechu, darparu dwr poeth,
 A gwrthod y garthen, a wnaeth y wenithen
 Yn laswen ei thonnen a thinnoeth.

IWAN.

Y gwr o ragoriaeth ac aml gydymaith,
 Pan wisgo'r gynnysgaeth, heb obaith i ben,
 I garchar ag efo, fel dall wedi dwyllo,
 Ni fedd o i'w roi dano redynen.

HYWEL.

Y wreigan rywogaidd, a hion ei hannedd,
 Sy'n deall o'r diwedd, a'i llechwedd i'r llwch,
 Mai sidan a siopau, cig gwyn a'r cacennau,
 Yw mamau du fore 'difeirwch.

IWAN.

Ni chawn ond achwynion yn nyth yr annoethion,
 Seguryd sy goron i feibion y fall :
 Dewisach it' oesi rhwng Claerwen a Chlaerddu
 Na phlygu ac hyderu ar gwd arall.

HYWEL.

Tor allan bob amser dy bais wrth dy bwer,
Byw'n uchel dy fwynder i drawster a dry :
Gwna'r manna dymunol a gwin yn ddigonol
I'r rhadol wr moesol ornesu.

IWAN.

Er da ac er defaid, er meibion a merched,
Heb weddi iddo'n fweled, er teced y tŷ,
Byr iawn fydd ei bara : y peth a ddisgwyllia,
Lle gwela' ei dwf lonna, yw diflannu.

HYWEL.

Er teced y tafod mae llawer un hynod
O eisiau cydwybod, a gormod o gest :
Peth anhawdd, 'rwyn'n tybied, i'w gael rhwng
bugeiliaid,
Sy'n gwyliaid yr enaid, wr onest.

IWAN.

Na ddewis y dderwen, na dyn wrth ei donnen,
Heb ddysg yn ei dalcen, na'i ddiben yn dda ;
E ddaeth yn ein hamser, i'r byd amryw bader,
A llawer trwy Ficer Trefecca.*

HYWEL.

Nid ydyw'r tai tecaf na'r tiroedd llydanaf
Yr arwydd cywiraf a phennaf am fydd,
Na moethau ac esmwythdra; e' fydd, na ryfedda,
Lle gwreiddia gras benna', groes beunydd.

IWAN.

Chwilia'r Ysgrythyr rywioglan, air eglur ;
Mae llawer o dwyllwyr a bradwyr i'n bro :

* Howel Harris.

Na âd i'r gau-frodyr, fy nghâr, na chyingorwyr
Disynwyr Deheudir dy hudo.

HYWEL.

Tra'r byd anwybodus tan ladron twyllodrus,
Hil Uzza ryfygus, cwn gwancus i gyd ;
Iach eiriau ni charan', trwy ffydd hwy offryman
Y cyfan, &c.

IWAN.

Wrth edrych a rhodio, byw'n gul a bugeilio,
Mae'r bellen heb bwylo yn llusgo at y llwch ;
Dewisach mewn dyffryn im' fath o ryw fwthyn,
Pe'i cai dyn da dyddyn dedwyddwch.

HYWEL.

Mae'n anhawdd cael unman heb nyth y
Lefiathan,*
Sy'n achub y ddwyran yn gyfan i'w gwd ;
Na osod dy lety yn agos i'r fagddu
Sy'n llyncu, gwae Gymru ! gig amrwd.

IWAN.

Ei iawn frawd o'r un fron yw'r Behemoth*
creulon
Gwir lun eu tad Mammon, rai duon a dig,
A'u dannedd hyll allan, na ddelo dryw druan
I ran y ddau aflan ddiefig.

HYWEL.

Gan faint ydyw brynti eu dwy rwyd a'u direidi
Mae'r plentyn, heb eni, 'n ymgroesi'n y groth ;
Cymered y gigfran ei llwyth o'r Lefiathan,
A'r man y bu Haman, Behemoth.

* Rhyw ddau gyfreithiwr.

IWAN.

Rhowch ddiod i landdyn, a llety i gardotyn,
Anrhydedd i frenin, a gwenyn i gwch :
Cyfrenwch o'ch cyfoeth, arweiniwch yr annoeth,
Eich gwisg i was tinnoeth estynnwch.

HYWEL.

Arferu a myfyrio waith ellyll, a thwylo
Yn rhywiog, a rhuo, a bloeddio'n wŷr blin
Mae'r bras fel bu Rhosser,† â chig ar ei swper,
Mae'n rhaid i'r cul arfer cawl erfin.

IWAN.

Yn ol hir ymhaeru, waith angall, a thyngu,
Trwy'r trwch a gortrechu, a gwasgu ar y gwan,
Y geiniog oedd gynneu heb lid yn ei blodau,
Fel dwr o ridillau a red allan.

HYWEL.

Nid haeach er trawsed yw'r gelyn gwargaled
Sy'n ginio rhai gweiniaid, heb arbed yn byw,
Nas gall y Gŵr gwirion, sy'n gweled y galon,
Ro'i coron uchelfron yn chwilfrw.

IWAN.

Cais bwyll ac amynedd, a disgwyl y diwedd.
Cei weled plant camwedd, er cymaint eu llu,
A'u tegwch yn gwywo, y gwir yn blaguro,
A'r to sy'n dy flino'n dy diflannu.

HYWEL.

O eisiau gonestrwydd is wybren, a sobrwydd,
A chariad wych arwydd o sicrwydd y saint,
Mae'n wâg yr ysgubor, y maes yn ddirysor,
A'r môr yn dygyfor digofaint.

† Rhyw leidr pen ffordd.

IWAN.

Er goddef hir gafod o newyn a nychdod,
 Usuriaeth a sorod am bechod y byd,
 E all y Tad tirion ro'i gras i rai croesion,
 A'i ffrwythlon haf anfon hufenfyd.

HYWEL.

Hwyr wylo hir welir ar wyneb yr anwir,
 Pan delo dydd dolur a gwewyr i gant ;
 Diogel tan greigiau, main nadd, a mynyddau,
 Mewn tonnau na beddau ni byddant.

IWAN.

Nid oes ond un angen. Mae deunydd dy dalcen
 Fel pêr olew-wyddden ar haulwen yr haf ;
 Rho gyngor yn echwyn, mi dala iti'n ddibrin,
 Nid wyf ond ysgellyn, os gallaf.

HYWEL.

Os mynni, was mwynaidd, drwy guro drugaredd
 A'th ro'i mewn tangnefedd, wr llariaidd, i'r
 llwch :
 Rho glust i'r eglwysi, na phaid â'r proffwydi,
 Mae'r rhei'ny'n cyhoeddi cei heddwch.

IWAN.

Rhyfela'n ofalus â gwyniau drygionus,
 Mae'r galon yn glwyfus, anhwylyus yw hi,
 Ac arfer elïau i laesu ar ei loesau,
 Picellau a nodwyddau na'd iddi.

HYWEL.

Nac amau, gwna gymod â'th Dad a'th
 gydwybod,
 Yn ddistaw dy ystod heb 'nafod i neb ;
 Drwy ddiwyd weddio, diwegi a diwigio
 Lle bo, fe gâr wrando gwiriondeb.

IWAN.

Dercheſi'n dra chyſion o'r gweryd i'r goron
 Ond maethu'n dy ddwyfron y galon o gig,
 A golchi'th bechodau yn lân ar dy liniau,
 Dy glwyfau cyfadde', cei feddyg.

HYWEL.

Tro'r praid i le dirgel, mae'n bryd i ni ymadael,
 A thynnu i le tawel, tŷ'n isel tan allt :
 Cawn ran o bob rhinwedd, gwnawn heno
 gynghanedd
 Mewn gwledd o orfoledd i'r Feulallt.

IWAN.

Ni egr yn agos un tŷ ond Nanteos,
 A dâl yn y cyfnos ei ddangos i ddyn,
 Bob dydd yn ei blodau, un nos nid yw'n eisiau
 Na moethau na chogau yn ei chegin.

HYWEL.

Yn nhŷ'r hael ei lygad mae bendith yn oestad,
 A channoedd mewn cariad yn curo wrth y drws :
 Am roesaw diweniaeth, llawenydd a lluniaeth,
 Dros noswaith mae'm obaith ym Mabws.

IWAN.

Mae Mabws a'i meibion, gwir yw, i'r goreuon
 Yn deg i'w chymdogion a'r tlodion, le tlws :
 Boed heddwch a hawddfyd, lle cefais bob
 gwynfyd
 O'm ieuentid a'm mebyd, ym Mabws.

HYWEL.

Dedwyddwch da diddan fo'n noſio'n Llanafan,
 A llety gwresoglan i'r truan a'r trist :
 Gwyr enwog fel glasgoed fo'n tyfu'n y Trawsgoed,
 A'u cas boed heb un droed yn bendrist.

IWAN.

Ar bob rhyw berffeithrwydd daw diwedd yn
 ebrwydd,
 Ond cyfraith yr Arglwydd i'r dedwydd wr doeth
 Sydd ehang a hyfryd : na weler, f'anwylyd,
 O'n bywyd un ennyd yn annoeth.

EDWARD RICHARD A'I CANT.

CAN Y BONT.

AM Bont Rhyd-fendiged mae son mawr
 synied,
 Ar fyrr cewch ei gweled mor danbed â'r dydd,
 Fel castell gwyn amlwg, goreulan i'r golwg,
 Neu gadwyn i fwnwg afonydd.
 Hi saif yn ei hunman, y Bont ar ddau bentan,
 Yn hynod ei hunan, a llydan er lli';
 Tra Banc-pen-y-bannau yn dal uwch y dolau,
 A ffrydiau mewn tonnau'n mynd tani.
 Gwna'r pentre' mwyn serchog, tros fyth yn
 gyfoethog,
 Wrth ddwyn yr arianog yn llwythog i'r lle ;
 A phan elo'n athrist heb ddim yn ei ddwygyst,
 Hi helpa'r dyn didrist fynd adre'.
 Os digwydd ar brydiau, fod llif dros y dolau,
 A gwragedd y pentre'n eu crysau'n rhoi cri,
 Geill cyfaill heb gafan, ar dwyllwch fynd allan,
 Heb gwrdd ag un dafan o Deifi.
 Bydd Dan yn w'r cadarn a rhywiog i'r haearn,
 Gof arfog gywirfarn i'r dafarn pan dél,
 Ar gawsai* lân gyson, o gerrig mwyn meinion
 Yn union o'r afon i'r efel.

* Causeway. Cym. Llangawsai.

Er gwneud hon yn ffyddlon, er mwyn y glân
ddynion

A rheiny'n gymdogion da mwynion i mi,
Bydd Ned o'r dre' druan, ar fyrder mewn
graeon,

A llawer awff trwstan eiff trosti.

Gwŷr Gwnnws a Charon, cydunwch fel dynion,
Cewch felly'n gyfeillion wŷr dewrion a dwys,
A sefwch yn ffyddlon tra pont dros yr afon,
A meibion o feibion i Fabws.

Mae eto le tirion, ei gofio fydd gyfion,
Yn llawn o gymdeithion hoff radlon a ffri.
Hir iechyd i'r achos, na welwyf mo'i wynlos,
Nac eos Nanteos yn tewi.

Na weler ond hynny, ond haf ar lan Teifi,
Na drain, na mieri, na drysni ar droed,
Na chafod na chwml yn blino ar ein meddwl,
Na son am air trwsgwl i'r Trawsgoed.

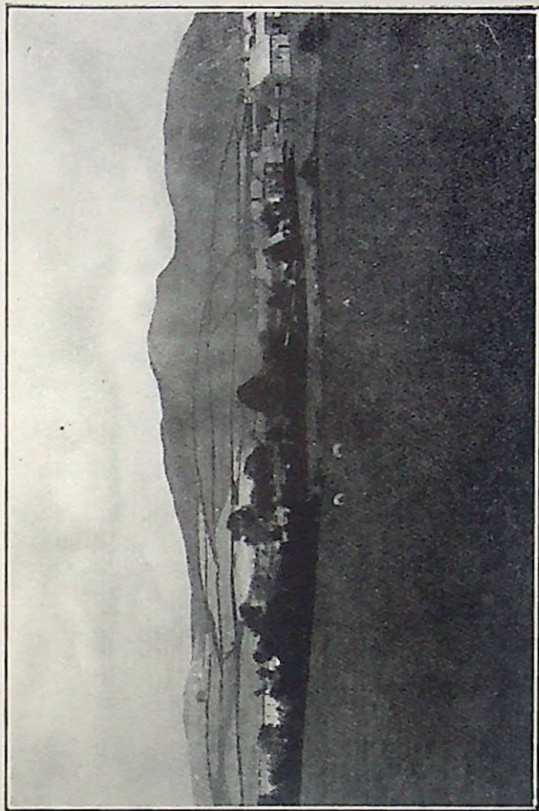
Y credit a'r arian sy'n nafu Siôn Ifan,*
Wrth yfed pob dafan yn gyfan o'i go',
Pan dreulio'r cyfeillgar ei geiniog yn gynnar,
'Difeirwch diweddar daw iddo.

Y cyfaill caruaid, a saer y maen mwynaid,
Cais wella dy fuchedd o'r diwedd, wŷr da ;
Y dolur a'r dyli, o'th ledol, a thlodi,
Yw'r cwmni ddaw iti o ddiota.

Gwna cwrw a'r tobacco i Garon† hir guro,
Yn llydan a lldio a bloeddio'n wr blin,
Try allan yn ddrylliau y cerrig o'r caerau,
A seiliau'n holl greigiau'n hyll gregin.

* O Ystrad ; y saer a wnaeth y bont.

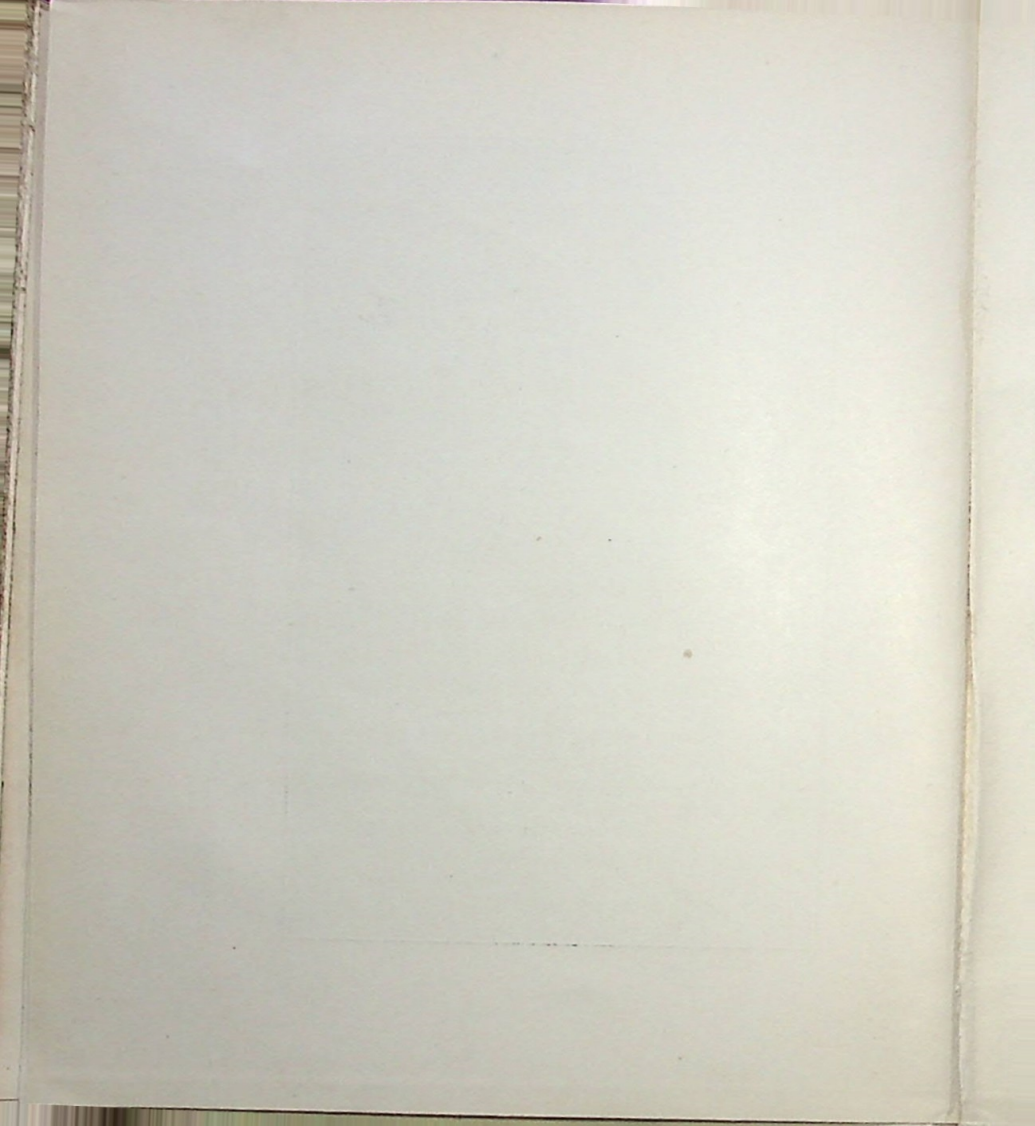
† Sion Caron, y mwynwr a gododd gerrig y bont.

PONTRHYDFEND GAID.

"Kwy beunydd yn clywed am Bont Rhydyfendiged
Mor amled ochensald a channu."

I wynebu tud. 39 [Ed. Rd.]

Os cyll yr hen fachgen y ddiod o'i ddwyen,
 Hoff liwgar, mewn fflagen, a'r ddeilen o'i ddant,
 Ni thâl ei forthwylion un geiniog, na'i gynion
 A'i ffyddlon ebillion a ballant.

ATEB I GAN Y BONT.

GR swm ofer ddynion anallu a'u penhillion,
 Yn canmol cymdeithion a'r haelion wŷr
 hy',

'Rwy' beunydd yn clywed am Bont Rhydfen-
 diged,

Mor amled ochenaid a chanu.

Pont grin yn tin-grynu, pont dŵr yn pentyrru

Pont haf, a phoen Teifi, pan lifo hi ar led ;

Gwirionedd sy' beunydd, â'r dŵr dros ei
 deurydd,

Gan gystudd o gwilydd ei gweled.

Mae'n fin-gul, mae'n fon-gam, mae'n wargul,
 mae'n wŷrgam,

Mae llwybr di-adlam anhylam yn hon,

Ni welwyd un ellyll na bwbach mor erchyll,

Erioed yn traws sefyll tros afon.

Ni chei di'n y pentre', na merch wen i eiste,'

Dan son am weu 'sanau neu laesau ar dy lin,

Na rhynion o'r crasa', yn lân am felina,

Ond llif yn difetha dy fwthyn.

Pob awen sy'n gwywo, pob dyn sy'n oer diwnio,

Pob cangen sy' heb ffrwytho yn llwydo'n ei lle ;

Ni welir ar fydro na glanddyn yn rhodio,

Na maen o'r bont yno ar bentanau.

Os llif dros y dolau fydd rhyngot ti a chartre',
 Er bod melysderau dy gaerau'n dy go',
 Yn llety'r aderyn, le noeth, dan lwyn eithin,
 Neu frigyn coed eirin cei dario.

Mae Ned fel hen geubren, oer yw, heb yr awen,
 Na synwyr yn gymen i'w dalcen, na dysg,
 Gwell yn y gegin yw blawd y cardotyn,
 Nag eisin oferddyn o fawrddysg.

Fe a'r gof yn ei gyfer heb ymswyn bob amser,
 Gwellt yn y mortar sy'n dyner yn dal,
 Mae llwybr o gerrig yn ffordd ry foneddig
 I ŵr nad yw debyg i Dubal.

Siôn Ifan y cloddiwr, hwyrffrydig hir fradwr,
 I lawr â'r bolerwr adonwr i dân,
 Ffwrdd, feddwyn, mewn cawell, aed ymaith
 fel parchell
 Yr hen hwch, a chyfaill ei chafan.

Fe ddarfu'r hen gwnnwr rhwng glanddyn a
 glanddwr

Morthwylion y mwynwr yn bowdwr y bôn',
 Mae'r cwrw wrth y pared, ni welir un llymed,
 Na drws yn agored i Garon.

Nid a'i yn y diwedd i 'myrred â mawredd,
 Mi wn fod anrhydedd ein bonedd yn bur,
 Ond teg i'r galluog ro'i law ar wŷr taecog,
 A brigog air enwog yr anwir.

Os Pont Rhydfendiged yw gwenwyn y gweinied,
 Cyfiawnder, heb arbed, fo'n gweled y gwall;
 Y tân fo'n mynd trwyddi, a rhyw un y fory,
 Fo'n peri pentyrru pont arall.

CLAERWEN.

"Dewisach it oesi rhwng Claerwen a Chlaerddu
Na phlygu ac hyderu ar gwd arall."

I wynebu tud. 28 Ed. Rd.]

